

Ochrana fondů ve Státní vědecké knihovně

Eva Svobodová

Státní vědecká knihovna v Hradci Králové má k 31.12.1998 ve svém fondu 1 104 040 knihovních jednotek, z toho je asi 4 000 svazků starých tisků, 7 000 svazků vzácných tisků a tisků vyžadujících z různých důvodů pouze prezenční půjčování, asi 327 000 knihovních jednotek speciálních dokumentů (norem a patentů), 130 počítačových souborů, 154 zvukových dokumentů a 42 videozáznamů. Uchováváme také kartografické dokumenty, bohužel do ukončení retrokonverze nebudeme znát jejich přesný počet, ale jen za rok 1998 jich bylo získáno pro náš fond 81. Dále se v naší knihovně nachází speciální fond regionálních dokumentů a velké množství knih a periodik vydaných do roku 1900.

Všechny výše zmíněné druhy dokumentů předpokládají speciální ochranu při svém uchovávání a zpřístupňování. Státní vědecká knihovna však bohužel v současnosti nemá ani dost pracovních sil ani dost finančních prostředků na ochranu. Chybí zejména speciálně vyškolená pracovní síla, která by se touto problematikou soustavně zabývala. Nicméně se snažíme, abychom v rámci svých možností zajistili těmto dokumentům takové podmínky uchovávání, aby nedocházelo k poškození.

Letos o prázdninách jsme přestěhovali staré tisky, vzácné tisky a tisky vyžadující speciální ochranu do nových klimatizovaných prostor. Budou mít nejen vyhovující podmínky pro další uchovávání, ale budou zároveň zabezpečeny proti zcizení. Tyto dokumenty mají také svůj paprsek signatur, aby bylo na první pohled patrné, o jaký druh dokumentu se jedná. Jsou půjčovány pouze prezenčně. Jejich dostupnost je označena v jejich záznamech ve strojovém katalogu. Ze starých tisků nepořizujeme kopie.

Normy a patenty uchováváme v krabicích z tvrdého papíru. Patenty půjčujeme absenčně, normy institucím absenčně na zkrácenou výpůjční dobu, jednotlivcům prezenčně.

Počítačové soubory na CD-ROMech uchováváme v plastových obalech, v nichž jsou uloženy již od výrobce. O jejich dostupnosti rozhodují členové akviziční komise. Některé z nich jsou k dispozici čtenářům absenčně, jiné zejména velké faktografické a bibliografické databáze jsou určeny pouze k prezenčnímu studiu ve studovně odboru speciálních služeb. Dostupnost konkrétního titulu je označena v jeho bibliografickém záznamu ve strojovém katalogu. Samostatné diskety s počítačovými soubory nepůjčujeme žádným způsobem. Jejich obsah je nainstalován na počítačích ve studovně. Tyto diskety jsou uchovávány ve speciálních pořadačích na oddělení informatiky. Diskety a CD-ROMy, jež jsou přílohami knih a časopisů, jsou vkládány do umělohmotných nebo papírových obalů a vlepují na titulní list knihovní jednotky. Tyto dokumenty se z velké části půjčují čtenářům absenčně. Je zde podstatně vyšší možnost ztráty, poškození a záměny, proto je každý z nich na obale viditelně označen " + disketa". Spolu s ostatními netištěnými dokumenty jsou zařazovány na speciální signaturový paprsek 210 000-. Při vracení dokumentů se v současnosti provádí pouze kontrola na kompletnost vraceného díla a případně mechanické poničení média. Dopracovávají se však postupy, kdy při vracení takového dokumentu budou pracovníci půjčovny kontrolovat CD-ROM nebo disketu přes počítač.

Videozáznamy a zvukové dokumenty jsou uchovávány v původních plastových obalech a jsou v naší knihovně zařazeny mezi dokumenty určené pouze k prezenčnímu studiu ve studovně.

Kartografické dokumenty až na výjimky půjčujeme absenčně. Každá mapa je uložena v kartonových deskách s chlopněmi, které nám podle velikosti mapy zhotovují ve vazárně. Cena zhotovení jedné desky se pohybuje okolo 60 Kč. Proto v současnosti hledáme levnější možnosti. Zřejmě se

přeorientujeme na umělohmotné obaly - kapsy, pokud budou cenově výhodnější než desky a zajistí nám stejnou úroveň ochrany map. Nyní jsme ve stadiu průzkumu trhu.

Státní vědecká knihovna trvale uchovává fond regionální literatury. Sběrnou oblastí je bývalý Východočeský kraj. Za regionální považujeme všechny dokumenty historicky a zeměpisně pojednávající o tomto regionu, pojednávající o osobnostech a korporacích se vztahem k tomuto regionu, dále za regionální literaturu považujeme díla personálních a korporativních autorů se vztahem k tomuto regionu a literaturu vydanou a tištěnou na tomto území. Do speciálního fondu regionální literatury začleňujeme pouze obsahově regionální literaturu a literaturu regionálních spisovatelů. Speciální fond regionální literatury se buduje od r. 1986. Tento fond není ukládán na speciální paprsek, ale jeden výtisk od každého regionálního titulu (zpravidla 1. získaný výtisk) je uložen v tomto vyčleněném fondu, který je čtenářům k dispozici pouze k prezenčnímu studiu ve studovně. Knihovní jednotky uložené v tomto fondu považujeme víceméně za archivní a poskytují se prezenčně zejména badatelům. Během letošního roku budou přemístěny ze společných skladových prostor do samostatné uzavřené místnosti. Pokud bude postavena nová budova SVK, počítáme s rozšířením archivního regionálního fondu o regionální dokumenty vydané před rokem 1985. V loňském roce jsme omezili dostupnost regionálních dokumentů vydaných do r. 1900. Jeden (zpravidla první) z výtisků daného dokumentu je určen pro archivaci a je k dispozici badatelům pouze prezenčně.

Náš fond je také bohatý na regionální periodika. Ke snížení opotřebenosti přispělo rozhodnutí půjčovat veškerá periodika pouze prezenčně. Vedle klasické ochrany periodik jejich vázáním ve vazárně bychom uvítali možnost mikrofilmování a digitalizace těch nejstarších. Originály bychom pak archivovali a půjčovali pouze jejich digitální kopie. Digitalizace dokumentů je však velice náročnou záležitostí a pokud nezískáme finanční prostředky přímo na tento způsob ochrany (například z grantů), z našeho rozpočtu si ji dovolit nemůžeme. V letošním roce v rámci již probíhajících projektů nám Národní knihovna zdigitalizuje 1 regionální titul.

Tak jako jsme omezili dostupnost regionálních dokumentů vydaných v minulém století, stejným rozhodnutím jsme omezili dostupnost bohemik vydaných do roku 1860. Jeden výtisk daného titulu je určen pouze k prezenčnímu půjčování.

Beletrie se v současné době do fondu naší knihovny doplňuje pouze po jednom exempláři. Na rozdíl od lidových knihoven, kde tato literatura podléhá masivnímu opotřebení a je po určité době z fondu knihovny vyřazena, uchováváme v naší knihovně beletrii ke studijním účelům, a proto ji běžně absenčně nepůjčujeme. Výjimku poskytujeme pouze čtenářům určitých čtenářských kategorií, kteří ji potřebují ke studiu nebo ke své práci. Ostatní čtenáři si mohou beletrii půjčit pouze prezenčně.

Jedním z klasických prostředků ochrany dokumentů před opotřebením je jejich vazba ve vazárně, kdy jsou měkké desky např. skript nahrazeny pevnými. V současnosti náš rozpočet neumožňuje dávat vázat knihy a periodika tak, jak by bylo potřeba. Dáváme vázat jen dokumenty opravdu "ohrožené", které by se bez vazby čtenáři v ruce rozpadly. Ostatní dokumenty bohužel musí "počkat, až se poškodí" a pak jsou teprve opatřeny pevnou vazbou. Někdy však je poškození tak rozsáhlé, že je nutno doporučit odpis. V současnosti dáváme vázat jen malou část toho, co jsme si mohli dovolit dát svázat ještě před několika lety.

Speciální ochranu by si zasloužilo mnoho dalších dokumentů uchovávaných v naší knihovně : bibliofilie, dokumenty na volných listech, drobné tisky , které jsou zatím uloženy v regálech s ostatními dokumenty. Vyžadovaly by asi speciální krabice nebo nějaké obaly, ale to už je nad naše finanční možnosti.

Ochrana našich fondů je tedy vedena několika směry. Před nadměrným opotřebením chráníme dokumenty tím, že je necháváme opatřit pevnou vazbou ve vazárně, ukládáme je do krabic nebo do desek. Na opotřebenost dokumentu má zásadní vliv i jeho dostupnost, proto některé části fondu (např. knihy a periodika vydaná před rokem 1900, dokumenty určené k archivaci a některé druhy zejména netištěných dokumentů) půjčujeme jen prezenčně. Digitalizace zejména starých regionálních periodik umožní tyto ohrožené tiskoviny archiovat. Půjčovat budeme jen jejich digitální kopie. Speciální sklad s klimatizací by měl zpomalit proces stárnutí knih a periodik, slouží k uskladnění starých a

vzácných tisků. Klimatizace nebo zajištění optimálního větrání a temperování skladů chrání dokumenty před vlhnutím a následným napadením plísní. Mechanická očista fondů, zejména očista zaprášených knih je také nedílnou součástí ochrany fondů a měla by být prováděna průběžně. V našem případě se týká asi 780 000 svazků a muselo by ji permanentně provádět několik pomocných pracovních sil, které však nemáme. Očista se proto provádí jen nahodile většinou v souvislosti se stěhováním některé části fondu. Označování dokumentů vlastnickým razítkem brání zcizení a záměně dokumentu za jiný. Speciální ochranu proti zcizení zatím v naší knihovně nemáme. Zejména ve studovnách by byly potřeba průmyslové kamery, abychom zamezili vyřezávání a částí knih a periodik. Instalace zařízení proti zcizení celých dokumentů by nám také velmi pomohla, neboť čtenáři jsou velmi vynalézaví, pokud chtějí dokument určený k prezenčnímu studiu odnést mimo knihovnu. Není v silách knihovnic tomu zabránit. Doufám, že až se postaví nová knihovna SVK, budou již tato zařízení nedílnou součástí systematické ochrany našich fondů.